

HEYDƏR ƏLİYEVİN İNKİŞAF STRATEGİYASI VƏ NAXÇIVAN MUXTAR RESPUBLİKASI

(XX əsrin 70–80-ci illəri)

Ədalət QASIMOV,
tarix elmləri namizədi

Azərbaycanımızın ayrılmaz tərkib hissəsi olan Naxçıvan Muxtar Respublikası öz tarixi ərzində mürəkkəb və çətin inkişaf yolu keçmişdir. Tarixən Şərqi iri elm və mədəniyyət mərkəzlərindən biri kimi şöhrət tapmış Naxçıvan dünya sivilizasiyasına dəyərli töhfələri ilə yanaşı, Azərbaycan dövlətçiliyinin inkişafına da uğurlu fəaliyyətini təqdim etmişdir.

Lakin Azərbaycanın, onun bütün regionlarının, habelə Naxçıvanın da həqiqi inkişafı və tərəqqisi ulu öndər Heydər Əliyevin 1969-cu ildə siyasi hakimiyyətə gəlişi ilə başlanmışdır. Mübaligəsiz demək olar ki, xalqımızın son yarıməsrlük tərəqqi dövrü məhz böyük öndərimizin həyatı və fəaliyyəti ilə bağlı olmuşdur.

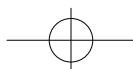
1970-ci ilə qədər iqtisadi, sosial və mədəni inkişafın əksər göstəricilərinə görə Azərbaycan keçmiş SSRİ-nin müttəfiq respublikaları arasında axıncı yerlərdən birini tuturdu. 1960–1970-ci illərdə SSRİ-də milli gəlir istehsalı 99 faiz artdığı halda, res-

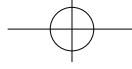
publikada 66 faiz artmışdı [10, s. 41]. Milli gəlirin adambaşına düşən həcmi də başqa respublikalarla müqayisədə ilbəl azalır. Mərkəzin Azərbaycanın problemlərinə diqqət və qayğı göstərməməsi, respublikada idarəetmə sahəsində ciddi nöqsanların olması nəticəsində ictimai, iqtisadi, mənəvi həyatda böhran yaşanır.

Mərkəzin və respublika hakimiyyət orqanlarının Naxçıvan MR-ə laqeyd, ögey münasibəti nəticəsində 1970-ci illərə qədər muxtar respublika Azərbaycanın digər bölgələrinə, xüsusən Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinə nisbətən aşağı inkişaf səviyyəsinə malik olmuş, sənaye məhsulunun artım sürətinə görə keçmiş SSRİ-nin muxtar respublikaları arasında axıncı yerlərdə qərar tutmuşdu.

Naxçıvan MR-də sənayenin, kənd təsərrüfatının inkişafında, məhsuldar qüvvələrin yerləşdirilməsində çox ciddi nöqsanlar var idi.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbər seçilməsi ilə

Azərbaycanın və Naxçıvanın həyatında təzahür edən mənfi proseslərin qarşısı qətiyyətlə alındı, ölkəmiz əsl tərəqqi yoluna qədəm qoydu.

Qısa müddət ərzində hazırlanmış və həyata keçirilmiş strateji kurs uzun müddətli geriliyə son qoymuş, respublika həyatının bütün sahələrində sabit və dinamik artım əldə edilmişdi.

1969-cu ildən sonra Azərbaycan rəhbərliyinin həyata keçirdiyi kompleks tədbirlər nəticəsində Naxçıvan Muxtar Respublikasının sənaye, kənd təsərrüfatı, istehsal infrastrukturunun yüksək inkişafı baş verdi. Sənayenin emal və istehsal sahələrinin şəbəkəsi genişləndi.

Ulu öndər Heydər Əliyev Naxçıvanın iqtisadi inkişafına, regionun sənaye potensialının artırılmasına mühüm geosiyasi məsələ kimi baxaraq strateji obyektlərin yerləşdirilməsi üçün xüsusi proqramlar və planların hazırlanıb həyata keçirilməsinə nail olmuşdu. Nəticədə təkcə 70-ci illərin ilk dörd ili ərzində muxtar respublikada sənayenin inkişaf sürəti 25,5 faiz artmış, 1973-cü ildə sənaye məhsulunun 80 faizdən çoxu əmək məhsuldarlığının artması hesabına əldə edilmişdi [1, v. 111].

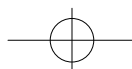
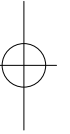
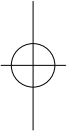
Naxçıvan MR-in iqtisadi inkişafında Heydər Əliyevin birbaşa göstərişi və rəhbərliyi əsasında hazırlanmış Azərbaycan KP MK və Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin “Naxçıvan MSSR-in xalq təsərrüfatının daha da inkişaf etdirilməsi tədbirləri haqqında” 8 yanvar 1974-cü il tarixli birgə qərarının mühüm rolu oldu [2, v.187-201].

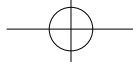
Qərarda Naxçıvan MR-də iqtisadiyyatın və mədəniyyətin Azərbaycanın və respublikanın digər regionları

nın orta inkişaf göstəricilərindən aşağı olduğu prinsiplə şəkildə açıq qeyd edilmiş və bu geriliyin əsas səbəbləri göstərilmişdi. Etiraf edilmişdi ki, Naxçıvan MR-in geridə qalmasının əsas səbəbi Azərbaycanın əksər nazirlik və idarələrinin muxtar respublikanın problemlərinə ögey münasibət bəsləmələri olmuşdur.

Qərarda muxtar respublikanın sosial-iqtisadi, mədəni inkişafının təmin edilməsi üçün müvafiq orqanlar qarşısında konkret vəzifələr qoyulmuş, onların icra müddəti müəyyənləşdirilmişdi. Heydər Əliyev bu qərarın yerinə yetirilməsinə şəxsən nəzarət edirdi. Məhz onun şəxsi tələbkarlığı və diqqəti sayəsində qərarda nəzərdə tutulmuş bütün vəzifələr vaxtında yerinə yetirilmişdi. Bu qərar Heydər Əliyevin muxtar respublikanın inkişafına, naxçıvanlıların həyat səviyyəsinin artırılmasına göstərdiyi əsl atalıq qayğısı idi.

Naxçıvan Muxtar Respublikasının mövcud sosial-iqtisadi problemlərinin, onların həlli yollarının müəyyənləşdirilməsində, bölgənin gələcək inkişaf perspektivlərinin üzə çıxarılmasında Heydər Əliyevin Naxçıvan Vilayət Partiya Komitəsinin XXX konfransındaki nitqi mühüm rol oynadı. Azərbaycanda iqtisadiyyata rəhbərliyin, ideoloji işin gücləndirilməsi, kadrların məsuliyyətinin artırılması sahəsində aparılan tədbirlərin, mənfi hallara qarşı mübarizə ruhunun Naxçıvanda hiss olunmadığını açıq bəyan edən Heydər Əliyev muxtar respublikanın rəhbərliyinin fəaliyyətini ciddi tənqid etmiş, ondan iş üslubunu və metodlarını dəyişdirməyi qətiyyətlə tələb etmişdi. Həmin çıxışında Heydər Əliyev

muxtar respublikanın ehtiyaclarına diqqət yetirməyi və problemləri qısa müddətdə həll etməyi bir dövlət vəzifəsi kimi Azərbaycanın nazirlik və idarələrinin qarşısında qoydu (7, v. 105].

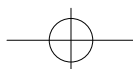
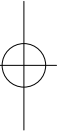
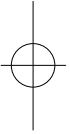
Heydər Əliyev Naxçıvan MR-in təbii ehtiyatlarından səmərəli istifadə etmək, regionda tikinti materialları sənayesini inkişaf etdirmək məqsədilə bir sıra mühüm qərarların qəbul olunmasına nail olmuşdu. Onun şəxsi təşəbbüsü ilə 1970–1980-ci illərdə Naxçıvan MR-də dəmir-beton məmulatları zavodu, şüşə tara zavodu, evtikmə kombinatı, travertin bloklar kərxanası tikilib istifadəyə verildi. Nəticədə, ümumi məhsul istehsalında tikinti materiallarının xüsusi çəkisi bir neçə dəfə artdı, muxtar respublikada istehsal olunan mərmər, üzlük plitə, travertin və s. tikinti materiallarının ixracı xeyli genişləndi. Heydər Əliyev Naxçıvan MR-də üzlük materialların istehsalını genişləndirmək məqsədilə Azərbaycan KP MK və respublika Nazirlər Sovetinin “Naxçıvan MSSR-də üzlük materialların istehsalının daha da inkişaf etdirilməsi tədbirləri haqqında” 19 fevral 1982-ci il tarixli qərarının qəbul etdirilməsinə nail oldu [4, v. 90-95]. Lakin sonrakı ictimai-siyasi hadisələr bu kimi iqtisadi tədbirləri həyata keçirməyə imkan vermədi.

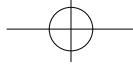
Heydər Əliyev Naxçıvanda elmi-texniki tərəqqini müəyyən edən sahələrin sürətlə inkişaf etdirilməsi üçün bütün imkanlardan istifadə edirdi. Artıq 1980-ci ildə bu sahənin payına muxtar respublika sənayesində məşğul olanların 14,2 faizi, ümumi məhsulun isə 7,3 faizi düşürdü [6, v. 53].

Heydər Əliyevin Naxçıvan MR-in elektrik enerjisinə tələbatının tam təmin edilməsi üçün atdığı addımlar muxtar respublikanın gələcək taleyində mühüm rol oynayan amilə çevrildi. 1990-cı illərin əvvəllərində Naxçıvan Ermənistan tərəfindən enerji blokadasına alınarkən muxtar respublika əhalisi məhz ulu öndərin 70-ci illərdə yaratdığı enerji mənbələri hesabına həyat ritmini itirmək təhlükəsindən xilas oldu.

Ulu öndərimiz Naxçıvan MSSR-də sənaye müəssisələrinin proporsional yerləşdirilməsi, yüngül və yeyinti sənayələrinin inkişafına xüsusi diqqət yetirirdi. Onun təşəbbüsü ilə 70-ci illərdə Naxçıvan şəhərində yeni yüngül sənaye müəssisələri yaradıldı, mövcud müəssisələr genişləndirilərək texniki bazası müasirləşdirildi. O, yüngül sənaye müəssisələrinin tikintisi ilə şəxsən maraqlanırdı, tikintilərin gedişini daim nəzarətdə saxlayırdı. Heydər Əliyevin Naxçıvan Muxtar Respublikasında yeyinti sənayesinin inkişafına dövlət qayğısı regionda onlarca yeyinti sənaye müəssisəsinin işə salınmasında özünü göstərirdi. O çalışırdı ki, muxtar respublika əhalisinin ərzaqla təmin edilməsi, əsasən yerli ehtiyatlar və mənbələr sayəsində həyata keçirilsin. Əgər 1970-ci ildə muxtar respublikada istehsal olunan sənaye məhsulunun yalnız 36,6 faizi bu sahənin payına düşürdüyü, 1980-ci ildə bu rəqəm artıq 77,5 faiz təşkil etmişdi. Yeyinti sənayesində məşğul olanların sayı 4,3 faiz artmışdı ki, bu da sənayenin sürətli inkişafından irəli gəlirdi [6, s. 52].

Naxçıvan MR-də şərabçılıq sənayesinin sürətli inkişafı da Heydər

Əliyevin fəaliyyəti ilə sıx bağlıdır. Əgər 1970-ci ildə yeyinti sənayesi məhsulunun 47,5 faizi bu sahənin payına düşürdüsə, 1982-ci ildə bu rəqəm 63 faizə çatdırılmışdı.

Ulu öndər Heydər Əliyevin sayəsində Naxçıvan MR-də yerli sənaye sahəsi də təşəkkül tapmağa başlamış, iri yerli sənaye müəssisələri tikilərək istifadəyə verilmişdi. Bu isə öz növbəsində mövcud əmək ehtiyatlarından daha səmərəli istifadə etməyə imkan yaratmışdı.

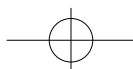
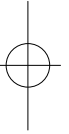
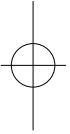
Aparılan kompleks tədbirlər sayəsində 1970–1982-ci illərdə muxtar respublikanın sənaye potensialı təxminən üç dəfə artmışdı. Onuncu beşillikdə (1976–1981-ci illərdə) muxtar respublika sənayesi xüsusilə sürətlə inkişaf etməyə başlamışdı. Təkcə onu qeyd etmək lazımdır ki, onuncu beşillikdə istehsal olunmuş məhsulun həcmi üst-üstə yeddinci, səkkizinci və doqquzuncu beşilliklərdə istehsal olunan məhsula bərabər olmuşdur. Təkcə 1980-ci ildə istehsal olunan məhsulun həcmi 1975-ci ilə nisbətən 1,2 dəfə, 1969-cu ilə nisbətən isə 3,5 dəfə çox idi. 1971–1981-ci illərdə muxtar respublikada iqtisadiyyatın inkişafına 357,4 milyon manat əsaslı vəsait yönəldilmişdi ki, bu da üst-üstə altıncı, yeddinci və səkkizinci beşilliklərdəki əsaslı vəsaitin ümumi həcmindən 1,4 dəfə çox idi [9]. Bütövlükdə Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi birinci dövrdə Naxçıvanda sənayenin kompleks inkişafı və əmək məhsuldarlığının artırılması istiqamətində çox ciddi işlər görülmüş, yüngül və yeyinti sənaye sahələri ilə yanaşı, yeni sənaye istehsalı (energetika, dağ-mə-

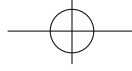
dən, maşınqayırma, metal, yerli sənaye və s.) yaradılmışdı. İqtisadiyyatın xüsusi çəkisində sənayenin payı dəfələrlə artmış, onun strukturunda mühüm dəyişikliklər baş vermişdi.

Həmin illərdə 970129 min manat həcmində sənaye məhsulu istehsal edilmiş [9], 1970-ci illə müqayisədə 1980-ci ildə ümumi məhsulun istehsalı 261 faiz artmışdı. 1971–1980-ci illərdə sənaye istehsalının orta illik həcmi 7,9 faiz olmuşdu [12, s. 11].

Azərbaycan rəhbərliyinin diqqəti sayəsində 70–80-ci illərdə Naxçıvan MR-də nəqliyyatın və rəhbərliyin inkişafında da mühüm nəticələr əldə edilmişdi.

Hakimiyyətə gəlidiyi ilk gündən Heydər Əliyev Azərbaycanda əsaslı tikintinin inkişafı məsələsinə xüsusi diqqət yetirməyə başlamış, Azərbaycan KP MK-nın 1971-ci ilin iyulunda keçirilmiş plenumunda əsaslı tikintinin vəziyyəti xüsusi müzakirə edilmişdi. Bu plenumda, eləcə də Naxçıvana səfərlərində Heydər Əliyev muxtar respublikada əsaslı tikinti sahəsində çox ciddi nöqsanlar olduğunu bildirmişdi. Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Azərbaycan KP MK bürosu 1972-ci ilin oktyabrında Naxçıvan MR-də əsaslı tikintinin vəziyyəti ilə bağlı xüsusi qərar qəbul etməli olmuşdu. Heydər Əliyevin göstərişi əsasında Naxçıvan MR-də əsaslı tikintinin inkişafı ilə bağlı bir sıra proqramlar həyata keçirilmiş, yeni tikinti təşkilatları yaradılmış, onların texnika və materiallarla təminatı yaxşılaşdırılmış, əməyin mexanikləşdirilməsi, məhsuldarlığının artırılması üçün müvafiq addımlar atılmışdı. Ümumilikdə,

1971–1980-ci illərdə muxtar respublika tikinti sahəsində əmək məhsuldarlığını 77,1 faiz artırmışdı. Həmin illərdə iqtisadiyyata 370 mln. manat əsaslı kapital vəsaiti qoyulmuşdu ki, bu da 1961–1970-ci illərdəkindən 138 mln. manat çox idi [11, s. 137].

Heydər Əliyev naxçıvanlıların ehtiyacını təmin etmək üçün Naxçıvan şəhərində iri evtikmə kombinatının tikintisinə nail olmuş, bu kombinatın, eləcə də digər sənaye müəssisələrinin tikintisini sürətləndirmək üçün tikinti obyektlərinə dəfələrlə baş çəkərək inşaat işlərinin gedişi ilə şəxsən tanış olmuşdu.

1970-ci ilədək Naxçıvan MR-də kənd təsərrüfatı çox ləng inkişaf edirdi. Bu sahənin inkişaf göstəricilərinə görə muxtar respublika Azərbaycanın digər rayonlarından, xüsusilə DQMV-dən dəfələrlə geri qalırdı. Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlməsi ilə muxtar respublikanın bu ənənəvi istehsal sahəsində də böyük dirçəliş və tərəqqi baş verdi.

Yeni təsərrüfatçılıq üsullarının, texnika və texnologiyaların tətbiqi, nəhəng su təsərrüfatı komplekslərinin istifadəyə verilməsi sayəsində əkin sahələrinin artırılması, əkinçilik və heyvandarlıq məhsulları istehsalına yönəlmiş digər kompleks tədbirlər nəticəsində bu sahənin inkişafında əsaslı dönüş baş verdi. Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Naxçıvan MR-də qeyri-rentabelli pambıqçılıq daha yüksək məhsuldarlığa malik üzümçülük və tütünçülükə əvəz olundu. Burada kənd təsərrüfatının maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, mexanikləşdirilməsi, kimyalaşdırılması, torpaqların meliorasi-

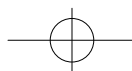
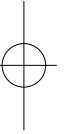
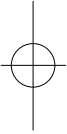
yası sahəsində mühüm işlərin görülməsi məhz Heydər Əliyevin xidmətləri sayəsində baş verdi. Kənd təsərrüfatının sənaye üsulu ilə inkişafı da məhz onun adı ilə bağlıdır.

Heydər Əliyev muxtar respublikada kənd təsərrüfatı istehsalını yüksəltməyin mühüm amili olan su təsərrüfatının genişləndirilməsi məsələsi ilə şəxsən məşğul olur, muxtar respublikaya səfərlərində su təsərrüfatı qurğularının tikintisinə baş çəkməyi unutmurdu.

Ulu öndəri muxtar respublikada kənd təsərrüfatının geridə qalması, əhalinin ərzaq məhsulları, xüsusən meyvə, tərəvəz, ət və süd məhsulları ilə təmin edilməsində mövcud olan böyük problemlər daim narahat etdiyindən onların həlli üçün çoxşaxəli tədbirlər həyata keçirirdi. 1982-ci ilin oktyabrında Azərbaycan KP MK-nın I katibi kimi Naxçıvan MR-ə səfəri ərəfəsində də Heydər Əliyev bu problemlərin həllini birinci dərəcəli dövlət vəzifəsi kimi qarşıya qoymuşdu.

Heydər Əliyevin Naxçıvan MR-də taxılçılığın, üzümçülüyn, tərəvəzçiliyin, heyvandarlığın inkişafına diqqət və qayğısının nəticəsi idi ki, burada ümumi kənd təsərrüfatı istehsalı hər il ardıcıl şəkildə artırdı. Muxtar respublikanın kənd təsərrüfatının ümumi məhsulu 1970-ci ildəki 16.932 min manatdan 1980-ci ildə 54.389 min manata qədər, yaxud 3,2 dəfə artmışdı. Məhz onun təşkilatçılıq fəaliyyəti nəticəsində muxtar respublikanın kənd təsərrüfatı yeni inkişaf yoluna çıxmışdı.

Heydər Əliyevin ölkəyə rəhbərliyi ilə əhalinin rifah halı xeyli yüksəlmişdi. Həyata keçirilən məqsədəuyğun sosial siyasət nəticəsində əhalinin real gəlir-

ləri, o cümlədən orta əmək haqqı ilbəil yüksək sürətlə artırdı, ictimai-istehlak fondlarından pul ödənişlərinin, müavinətlərin həcmi də xeyli artmışdı.

1970–80-ci illərdə Naxçıvan MR-də əhalinin mənzil şəraitinin yaxşılaşdırılması sahəsində ciddi uğurlar qazanılmışdı. Həmin illərdə muxtar respublikada ümumi sahəsi 569,1 min kvadrat metr olan yeni mənzil sahəsi tikilib istifadəyə verilmişdi. Bununla da 96 min nəfər öz mənzil şəraitinin yaxşılaşdırılmasına nail olmuşdu [5].

Ümummilli lider Azərbaycanın bütün şəhər və kəndlərinin abadlaşdırılmasını, yaşıllaşdırılmasını, müasir görkəmə malik olmasını mühüm milli vəzifə hesab edir, bütün vəzifəli şəxslərdən bu məsələləri diqqətdə saxlamağı tələb edirdi. Onun diqqət və qayğısı sayəsində Naxçıvan şəhərinin siması xeyli dəyişmiş və gözəlləşmişdi. Onun şəxsi təşəbbüsü və səyi ilə şəhərin baş planı işlənib hazırlanmışdı. Heydər Əliyev Naxçıvan şəhərində, muxtar respublikanın digər şəhər və kəndlərində sosial obyektlərin tikintisinin genişləndirilməsini tövsiyə edir, özü bu obyektlərə baş çəkir, açılışında iştirak edirdi.

Onun rəhbərliyi dövründə Naxçıvan MR-də yeni yaşayış massivləri – mikrorayonlar salınmış, kəndlərin siması dəyişərək müasir qəsəbələrə çevrilmişdi.

Heydər Əliyevin xidmətləri sayəsində Naxçıvan MR əhalisinin içməli su, elektrik enerjisi, mavi qazla təminatının yaxşılaşdırılması istiqamətində çox mühüm addımlar atılmış, onun gərgin əməyi nəticəsində muxtar respublikaya Yevlax-Stepanakert-Nax-

çıvan qaz kəməri tikilmiş, bir çox yaşayış məntəqələri qazlaşdırılmışdı.

Heydər Əliyev Naxçıvanın coğrafi-siyasi şəraitini nəzərə alaraq muxtar respublikanın nəqliyyat sisteminin yaxşılaşdırılması üçün bütün imkanlardan istifadə edirdi. 70–80-ci illərdə burada yeni avtomobil yolları çəkilmiş, marşrutlar açılmış, dəmir yolu elektrikləşdirilmiş, stansiya və vağzal- lar təmir edilmişdi. Moskvanın təzyiqlərinə, ermənilərin maneələrinə baxmayaraq, Heydər Əliyev Naxçıvan MR-i Azərbaycanın əsas ərazisi ilə birləşdirən və Ermənistan SSR-in Mehri rayonundan keçən Zəngilan-Mehri–Ordubad yolunun insan üçün Mərkəzin razılığını ala bilmiş, hətta yolun bir hissəsi tikilmişdi [3, v. 92]. Çox təəssüf ki, ermənilərin Qarabağ oyunu Heydər Əliyevin bir sıra strateji layihələri kimi, bu layihənin də başa çatdırılmasına imkan vermədi.

Heydər Əliyevin Naxçıvan MR-in inkişafı sahəsində ən böyük xidmətlərindən biri muxtar respublikada hava nəqliyyatının inkişaf etdirilməsi, Naxçıvan hava limanının genişləndirilməsi oldu. Bu iş öz növbəsində sonralar muxtar respublikanın gələcək taleyində mühüm rol oynayacaq amilə çevrildi. 90-cı illərin əvvəllərində ermənilər Naxçıvanı nəqliyyat blokadasına aldıqdan sonra hava nəqliyyatı muxtar respublikanı Azərbaycanla birləşdirən yeganə vasitəyə çevrildi.

Heydər Əliyev Naxçıvan MR-də əhaliyə səhiyyə xidmətinin yaxşılaşdırılmasına, idmanın inkişaf etdirilməsinə çalışmış, bu sahənin inkişafına yönəldilmiş vəsaitlərin həcminin artırılmasına səy göstərmişdir.

Onun respublikaya rəhbərlik etdiyi 1970–80-ci illərin birinci yarısında muxtar respublikada çoxlu sayda xəstəxanalar tikilmiş, səhiyyə müəssisələrinin ixtisaslı kadrlarla təminatı yaxşılaşdırılmışdı. Bu dövrdə Naxçıvan MR-də bütün ixtisaslardan olan həkimlərin sayı 2,3, orta ixtisaslı tibb işçilərinin sayı isə 1,7 dəfə çoxalmışdı [12, s. 64]. Muxtar respublikada idman qurğularının, idmanla məşğul olan insanların sayı da xeyli dərəcədə artmışdı.

Naxçıvan MR-in sosial-iqtisadi inkişafında baş verən mütərəqqi dəyişikliklər, əhalinin maddi rifah halının yaxşılaşması onun demoqrafik vəziyyətinə də müsbət təsir göstərmiş, MR-də əhalinin təbii artımı Azərbaycanın orta göstəricilərindən yüksək olmuşdu. 1980-ci ildə muxtar respublikada əhalinin sayı 2430 min nəfərə çatmışdı [12, s. 5].

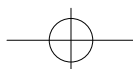
70-ci illər – 80-ci illərin birinci yarısında Naxçıvan MR-in əhalisinin milli tərkibində də mütərəqqi dəyişikliklər baş vermiş, regionun qədim sakinləri azərbaycanlılar burada mütləq

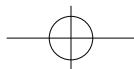
üstünlüyü saxlayaraq bölgənin əsl sahibinə çevrilmişdilər. Bölgəyə sonralar köçürülmüş ermənilər isə özləri üçün mədəni cəhətdən yad diyarda perspektivlər görməyərək buradan köçməyi üstün tutmuşdular.

Bütün bu dəyişikliklər isə Heydər Əliyevin regionların inkişaf strategiyasının həyata keçirilməsinin bariz nümunəsi idi. Çox təəssüf ki, 1980-ci illərin ikinci yarısında SSRİ-də başlanan “yenidənqurma”, bunun ardınca Azərbaycan torpaqlarına qarşı ermənilərin təcavüzkar hərəkətləri, respublikada ictimai-siyasi vəziyyətin dəyişməsi Azərbaycanın, o cümlədən Naxçıvan MR-in sosial-iqtisadi vəziyyətinə mənfi təsir göstərdi, muxtar respublikanın iqtisadiyyatı böhran vəziyyətinə düşdü. O zaman Azərbaycan iqtidarı blokadaya salınmış Naxçıvanı ağır vəziyyətdən çıxarmaq üçün heç bir təsirli addım atmadı. Yalnız ulu öndər Heydər Əliyevin belə bir şəraitdə Naxçıvana gəlməsi və burada fəaliyyət göstərməsi bölgəni gözlənilən fəlakətlərdən qurtardı.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikası Prezidenti İşlər İdarəsi Siyasi Partiyalar və İctimai Hərəkətlər Dövlət Arxivi - ARPİİSPIHDA. f. 1, ə. 61, iş 12
2. ARPİİSPIHDA. f.1, ə. 61, iş 17
3. ARPİİSPIHDA. f. 1, ə. 64, iş 37
4. ARPİİSPIHDA. f. 1, ə. 70, iş 31
5. Əhmədov İ. Böyük tikintilər // Kommunist, 18 noyabr 1982
6. Mirzəyev T.M. Naxçıvan MSSR-in əmək ehtiyatları və onlardan səmərəli istifadə məsələləri. Bakı: Elm, 1983, 102 ə.
7. Naxçıvan Muxtar Respublikası Dövlət Arxivi (NMRDA). f.1, ə. 3
8. NMRDA. f. 1, ə. 16, iş 79

9. Rəhimov K. 1981-ci il martın 27-də muxtar respublikada partiya fəalları yığıncağında məruzəsi // Sovet Naxçıvanı, 29 mart 1981
10. Səmədzadə Z., Musayev M. Onuncu beşillikdə Sovet Azərbaycanının iqtisadi və sosial inkişafı. Bakı: Azərneşr, 1981, 240 s.
11. Нахчыванская АССР Азербайджанской ССР за 60 лет. Юбилейный статистический сборник. Баку: Азернешр, 1984, 179 с.
12. Нахчыванская АССР в цифрах. Статистической сборник. Нахчыван, 1983, 67 с.

STRATEGY OF HEYDAR ALIYEV ON DEVELOPMENT OF NAKHCIVAN AUTONOMOUS REPUBLIC (70-80S OF THE XX CENTURY). *Adalet Gasimov.*

The work considers main stages and results of social-economic development of Nakhchivan Autonomous Republic in the context of successful implementation of state regional policy on creation of modern branches of industry in Azerbaijan regions, rebirth of intensive agriculture, modernization of transport infrastructure. The author pays special attention to the role of nationwide leader of Azerbaijan Heydar Aliyev in lifting agriculture, level of life of the people, development of culture and strengthening scientific-technical basis in Nakhchivan in difficult conditions of transport blockade and Armenian aggression.

СТРАТЕГИЯ ГЕЙДАРА АЛИЕВА ПО РАЗВИТИЮ НАХЧЫВАНСКОЙ АВТОНОМНОЙ РЕСПУБЛИКИ (70-80-е гг. XX века). *Адалет Гасымов.*

В работе рассматриваются основные этапы и итоги социально-экономического развития Нахчыванской Автономной Республики в контексте успешной реализации государственной региональной политики по созданию в районах Азербайджана современных отраслей промышленности, возрождению интенсивного сельского хозяйства, модернизации транспортной инфраструктуры. Автор особо останавливается на роли общенационального лидера Азербайджана Гейдара Алиева в деле подъема хозяйства, уровня жизни народа, развитии культуры и укреплении научно-технической базы в Нахчыване в сложных условиях транспортной блокады и армянской агрессии.

